

RIJEČKA FILOLOŠKA POVIJEST

Diana Stolac

RIJEČKI FILOLOŠKI PORTRETI

Biblioteka časopisa Fluminensia, knjiga 2.

(Filozofski fakultet, Rijeka 2006.)

Knjiga *Riječki filološki portreti* sintetizira gotovo dvadesetogodišnji rad autorice Diana Stolac u proučavanju filološkog djelovanja pojedinaca sredinom devetnaestog stoljeća koji su rodom ili djelovanjem vezani za Rijeku i njezinu okolicu. Knjiga obuhvaća 14 cjelina, sastavljenih od prvi put objavljenih tekstova ili od već objavljenih, dopunjениh i prilagođenih tekstova.

U prvome poglavlju *Filološke teme i dileme u 19. stoljeću* autorica prikazuje društvena i kulturna kretanja u 19. stoljeću kao okvir u koji smješta filološku problematiku, ponajprije dosege višestoljetnih hrvatskih standardizacijskih procesa, s osobitim obzirom na otvorena gramatička, leksička i pravopisna pitanja. Onodobne književnojezične koncepcije prikazuje u okviru triju središta hrvatskih kulturnih zbivanja i filološkog djelovanja. Ti su filološki pravci poznati u filologiji pod imenima zagrebačka filološka škola, riječka filološka škola i zadarska filološka škola. Autorica upućuje na razlike u književnojezičnoj koncepciji i načinu djelovanja svake pojedine škole. I dok je zagrebačka filološka škola imala najširi opseg djelovanja i najviše sljedbenika, to se ne može reći za riječki i zadarski

filološki pravac. Ovi potonji imaju "jake filološke osobnosti za predvodnike, koji su uboličili samo neke dijelove svoje književnojezične koncepcije" i samo uži krug sljedbenika. Stoga autorica zaključuje "samo bi se zagrebačka filološka škola s potpunim opravdanjem mogla i trebala zvati filološkom školom, dok bi za riječke i zadarske filološke napore više odgovarao naziv riječki i zadarski filološki krug". Od svih problema kojima su se bavili predstavnici tih triju filoloških pravaca autorica izdvaja sljedeća pitanja: osnovica hrvatskoga književnog jezika, pravopisna pitanja (grafička rješenja za palatale, refleks "jata"), gramatička pitanja (osobito oblikotvorni morfemi u množini imenica) i leksikološka pitanja, ponajprije uspostava naziva pojedinih struka. U posljednjim desetljećima 19. stoljeća ojačala je četvrta književnojezična koncepcija. Bili su to jezikoslovci nazvani hrvatski vukovci. Njihovi su predstavnici dijelom naslijedovali filološke prinose svojih prethodnika, ali i znatnije odstupili od njihovih koncepcija.

Nakon uvodnog pregleda književnojezičnih tema i sporenja predstavnika pojedinih filoloških koncepcija u 19. stoljeću, Diana Stolac se u sljedećem

poglavlju pod naslovom *Riječki filološki krug* usredotočuje na onodobnu filološku djelatnost i uopće kulturno ozračje u Rijeci. Najprije daje sažet prikaz jezikoslovnih spoznaja iz pera suvremenih proučavatelja povijesti hrvatske filologije. Kako je mnogo toga o riječkom filološkom krugu ostalo neosvjetljeno i nedorečeno, autorica je u ovome poglavlju naznačila nužnost novih pristupa toj temi i revalorizaciju spoznaja o riječkoj filološkoj povijesti, te dala pregled imena i djelatnosti koje su obilježile riječki kulturni i javni život i koji se izravno ili neizravno tiču riječkog filološkog kruga. Osim filologa kojima su posvećena posebna poglavlja lapidarno se prikazuje rad i drugih riječkih filologa, kao što su Bude Budisavljević, Ivan Črnčić, Ivan Fiamin, Antun Mažuranić i Adolfo Veber Tkalčević. U narednim se poglavljima portretiraju glavni predstavnici riječkog filološkog kruga.

Četvrto je poglavlje posvećeno *Franu Kurelcu*, predvodniku i jedinom dosljednom promicatelju književnojezične koncepcije riječkog filološkog kruga. Pridržavajući se jednakog modela u portretiranju pripadnika riječkoga filološkog kruga, Diana Stolac se najprije kritički osvrće na relativno opsežnu literaturu o Franu Kurelcu, potom navodi faktografske podatke relevantne za razumijevanje njegova filološkog djelovanja i, konačno, iz njegovih radova i polemika iščitava njegovu književnojezičnu koncepciju. U ovome su poglavlju potanko prikazane morfološke značajke Kurelčeve književnojezične koncepcije. Leksičke se posebnosti očituju u naglašenom purizmu i arhaiza-

ciji, o čemu autorica govori u prethodnim poglavljima. Autorica prepušta čitateljima da upotpune sliku o Kurelcu izborom tekstova iz njegove korespondencije jer ta "pisma govore više od ikakvih drugih riječi".

Peto poglavlje portretira *Vinka Pacela*, "jednoga od – nezasluženo – manje poznatih" pripadnika riječkog filološkog kruga. Autorica na njegovu djelu pokušava "pokazati traženja odgovarajuće književnojezične koncepcije između Kurelca i Šuleka, između Rijeke i Zagreba". Portretiranje započinje prikazom Pacelovih biografskih podataka u kontekstu onodobnih kulturnih i filoloških kretanja. Primjenjujući jedinstveni pristup u portretiranju, autorica najprije rekonstruira širi društveni i kulturni kontekst koji je utjecao na Pacela i oblikovao njegovo cjelokupno djelovanje. Proučavatelji povijesti hrvatskoga književnog jezika naznačuju da je mladi Pacel gorljiv Kurelčev pristaša, ali je kasnije u mnogome odstupio od svojih mladalačkih stajališta, smatrajući da je Kurelac u mnogim postavkama pretjerao pa se približio stajalištima zagrebačke filološke škole. Autorica potom donosi niz novih podataka o Pacelovu filološkom radu vidljivih iz njegovih priloga "Iz hrvatske sinonimike", "Naše nazivlje u prirodoslovnih naukah", prijevoda češkog udžbenika "Rudoslovlje za gimnazije i realne škole", "Nauk o dudarstvu, bubarstvu i svilarstvu". U tim je radovima Pacel pokušao dati svoj prilog razriješenju prirodoslovnih terminoloških dvojbi. Pacel se i kasnije vraćao stručnom nazivlju odabirući između postojećih ili stvarajući svoje nazine za filozofske pojmove

(“Logika ili misloslovje”). Drugo je područje unutar Pacelova filološkog dje-lovanja, u literaturi rijetko spominjana, gramatika pod naslovom “Slovnica hrvatskoga ili srbskoga, I. diel, Nauka o prieslovu u jeziku hrvatskom ili srbskom”. Autorica drži da tu gramatiku s više od stotinu stranica odlikuje sustavnost u opisu hrvatskoga književnog jezika. Prikazana su i druga Pacelova jezikoslovna djela: knjiga “Naše potrebe” u kojoj je Pacel iznio onodobna razmišljanja o narodu, narodnosti i jeziku, te kratka gramatika “Oblici književne baštine”.

Autorica u šestom poglavlju naznačuje tragove koje je Kurelčev učenik **Ivan Dežman** ostavio u hrvatskome kulturnom životu, u književnome i filološkom radu. Posebno analizira njegove tekstove s “zdravoslovnim porukama”. Podrobno raščlanjuje njegovo najznačajnije djelo “Rječnik lječničkoga nazivlja” iz 1868. godine i zaključuje da je taj prvi hrvatski rječnik lječničkog nazivlja “donio veliki broj naziva za bolesti, male i velike zdravstvene tegobe, dijelove tijela, medicinske aparate, medicinsko osoblje, bolničko okruženje, ljekovito bilje ...”. Iako je taj rječnik u svome vremenu imao odjeka, mnogi znanstveni nazivi koje je Dežman predlagao i “koje možemo ocijeniti dobrima s rječtvornog stajališta, nisu ušli u stručnu uporabu”, dok su neki “od ponuđenih termina i danas u uporabi”.

Sedmo poglavlje donosi pregršt novih, u današnjoj kulturnoj javnosti gotovo nepoznatih podataka o **Franu Pilepiću**. Uvidom u njegove tiskane radeve autorica pokazuje da je taj Kurelčev učenik, kao i njegovi školski kolege Bude Budisavljević i Ivan Dežman, prihvatio

jezik kakav su predlagali pripadnici zagrebačke filološke škole, odnosno jezik kakvim se služila onodobna hrvatska kulturna i intelektualna elita. Pilepić je spadao u krug mnogobrojnih intelektualaca zauzetih u prikupljanju narodnih riječi za budući Akademijin rječnik. Iako nije bio filolog po struci, Pilepić je nedvojbeno dao doprinos hrvatskoj filologiji detaljnom analizom i kritičkim osvrtom na taj rječnik. Uređivačka je konceptacija Akademijina rječnika doživljavala stručnu kritiku pa je nužno odstupila od prvotne Daničićeve konцепције. Za to je nedvojbeno dijelom zaslužan i Fran Pilepić.

Posljednja su dva poglavlja posvećena riječkim pomorskim leksikografima. **Jakov Antun Mikoč** je “uz svu ljubav prema hrvatskome jeziku” predavao u školi s talijanskim nastavnim jezikom jer je taj jezik bio jezik pomorske nastave, časničkih ispita, brodske prakse i zapovijedi. Logično je da je na talijanskom jeziku napisao udžbenik “Il corso di navigazione teoretico-pratica” u kojem je ponudio temeljna nautička znanja. Kako se osjećao nedostatak pomorskog nazivlja na hrvatskome jeziku, Mikoč je na hrvatskom jeziku napisao “Pregled naukah predavanih god. 1850/51.”. To je zapravo nastavni program sa zapisanim hrvatskim nazivima predmeta. Iako ti nazivi nisu mogli biti u uporabi, njihovo uvrštavanje pokazuje “da su u vrijeme jačanja hrvatskoga nacionalnoga pokreta nastavnici osjećali potrebu barem u neslužbenoj komunikaciji upotrebljavati hrvatske stručne nazive”. Najvrjedniji dio Mikočeve ostavštine je cjeloviti hrvatski rukopisni pomorski rječnik – “Rječnik rukokretni po Jakovu Antonu Mikoču prvomu

C. K. naučitelju brodoslovja u Rěki 1852." Nakon uvodnih konstatacija o ustroju toga dvojezičnog rječnika, autorka na odabranim primjerima pokazuje njegove značajke glede podrijetla, tvorbe i sinonimije uvrštenih riječi.

Posljednje je poglavlje posvećeno **Boži Babiću**, Mikočevu nasljedniku u pomorskoj leksikografiji. Božo Babić objavio je 1870. godine u Trstu rječnik s oko osamsto hrvatskih nautičkih termina pod naslovom "Morski riečnik hrvacko-srbski usporedjen sa talijanskijem jezikom od jednoga pomorca". Autorica drži da je uvodnim tekstrom u kojem govori o nužnosti stvaranja slavenskoga i hrvatskoga nautičkoga nazivlja taj rječnik koji obaseže samo 17 stranica "u temeljima hrvatske pomorske ne samo leksikografije nego i leksikologije". Autorica prikazuje taj dvojezični rječnik s gledišta tvorbe uvrštenih natuknica i sa semantičkog stajališta. Potom slijede informacije o ostalim leksikografskim crticama koje su dodane u Babićevim putopisima. Dodatak "Nizac hrvatskih rieči po moru, kako se čuju u samome narodu" sadrži oko 350 natuknica i predstavlja glosar s ekvivalentima na dva jezika, često sa sinonimima, bez dodatnih objašnjenja. Nakon analize toga rječnika Diana Stolac je zaključila da je Božo Babić pokušao naći hrvatske riječi gdjegod je to mogao. Zamjetna je i uporaba kalkova, ali i riječi drugačijih likova od onih u prvome rječniku. Intenzivan rad na prikupljanju hrvatskoga pomorskog nazivlja očitavao se u tome što je Božo Babić objavio još dva specijalna pomorska rječnika "Nazivlje korita i jedrilja brodova u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku"

(1877) i "Zapovjed brodovnih obava u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku" (1878). Oba su rječnika strukturirana na načelu semantičkih grozdova, što je "leksikološki ... opravdano i u skladu ... s korpusom koji pojedini rječnik predstavlja". Po autoričinu sudu, to je načelo najprimjerenije jer "specijalni rječnici imaju dodatnu funkciju da svaki pojam koji spominju smještaju u skupinu pojmove koji su mu po namjeni bliski". Prvi je rječnik podijeljen u dvadeset, a drugi u četrnaest značenjskih skupina. Oba su rječnika trojezična, ali redoslijed jezika nije onakav kako sugeriraju njihovi naslovi. Natuknica je na talijanskom jeziku, a objašnjenja na hrvatskom i njemačkom jeziku. Autorica analizira središnji, tj. hrvatski rječnički stupac tvorbenu i morfološki. Posljednji je Babićev rad naslovjen "Pomorski rječnik ili nazivlje za brodarenje na moru" objavljen 1901. godine u Senju. Babić će tim velikim općim pomorskim rječnikom "popuniti praznine u hrvatskome pomorskem nazivlju" s ciljem uvođenja "hrvatskoga jezika kao ravnopravnoga u društvo pomorskih zemalja u Austro-Ugarskoj Monarhiji, gdje je tu funkciju imao talijanski jezik". Posljednje Babićeve leksikografsko djelo, trojezični talijansko-hrvatsko-njemački rječnik s više od 1160 natuknica autorica je analizirala tvorbenu, a njegova rješenja ovjerila s obzirom na praksu današnjeg pomorskog nazivlja i zaključila da današnja "norma prihvaća neka Babićeva terminološka rješenja, a za novija tehnološka postignuća slijedi isti leksikografski postupak".

Knjiga je opremljena popisom od 188 referencija citirane i korištene literature,

kazalom imena i sažecima na hrvatskom, engleskom, njemačkom, talijanskom, češkom i mađarskom jeziku.

Ova monografija daje zaokruženu sliku riječke filologije u 19. stoljeću i prilog je poznavanju standardizacijskih procesa u hrvatskome jeziku. Ona pokazuje da Rijeka u 19. stoljeću nije na jezikoslovnome planu bila provincija, nego je bila jedno od triju središta u kojem se promišljala standardizacija hrvatskog jezika. Književnojezična koncepcija riječkog filološkog kruga doprinijela je normiranju hrvatskoga

jezika, čak i kad su pojedina rješenja bila suprotna općeprihvaćenim stavovima proizašlim iz zagrebačke filološke škole. Prema autoričinu mišljenju Kurelčeve su polemike snažno poticale predstavnike zagrebačke filološke škole na izoštavanje stavova i time su značajno pridonijele normiranju hrvatskoga jezika.

Pisano jednostavno i razumljivo, ilustrirana slikama i faksimilima ova je monografija namijenjena stručnim krugovima, ali i široj javnosti koju zanimaju filološke teme ili riječko kulturno i filološko ozračje u 19. stoljeću.

Marija Turk

PRETHODNICI KAO SUGOVORNICI

Ivo Pranjković
FILOLOŠKI VJEKOPISI

(Disput, Zagreb 2006.)

Knjiga Iva Pranjkovića *Filološki vjekopisi* ima 308 stranica i u njoj je autor objedinio tekstove (njih 21) koji su nastali i objavljeni između 1985. i 2005.g., a svi se tiču hrvatske filologije, najviše njezine povijesti, dijelom i sadašnjosti. Ako bismo još točnije htjeli odrediti narav tih tekstova, mogli bismo reći da su pisani kao prilog povijesti hrvatskoga jezikoslovlja, posebice onoga koje se bavilo hrvatskom gramatikom i hrvatskim leksikom. U knjizi se opisuju osobe i

djela od druge polovice 18. st. do danas pa se, dakle, po opisanom vremenskom rasponu, to poklapa s poviješću modernoga hrvatskoga jezičnoga standarda. Na kraju se nalazi opsežna bibliografija znanstvenih radova o problemima povijesti i sadašnjosti našega standardnoga jezika, ali i onih koji govore o starijoj povijesti književnojezičnih idioma na našim prostorima.

Autor je tekstove u knjizi podijelio u četiri skupine, a kriterij mu je bio, kako